

Тема 7. Сила тертя

У ході будь-якого руху тіло обов'язково контактує з мікро- або макротілами навколо (поверхнею іншого тіла, частинками рідини або газу, всередині яких рухається тіло, тощо). Під час такого контакту виникають сили, що сповільнюють рух тіла, – ці сили називають *силами тертя*.

Сила тертя $\vec{F}_{\text{тер}}$ – це сила, яка виникає під час руху або спроби руху одного тіла по поверхні іншого чи під час руху тіла всередині рідкого чи газоподібного середовища.

Сила тертя завжди напрямлена вздовж поверхні дотичних тіл протилежно швидкості їхнього відносного переміщення.

Тертя між поверхнею твердого тіла та навколишнім рідким або газоподібним середовищем, у якому це тіло рухається, називають *опором середовища* або *рідким (в'язким) тертям*. Тертя між поверхнями двох дотичних твердих тіл називають *сухим тертям*. Розрізняють три види сухого тертя: *тертя спокою, тертя ковзання, тертя кочення*.

Причиною виникнення сил тертя є *сили пружності*, які виникають внаслідок деформації нерівностей на поверхнях тіл та *сили міжмолекулярного притягання* частинок двох тіл. Тому *природа сили тертя – електромагнітна*.

Сила тертя спокою $\vec{F}_{\text{тер спокою}}$ – це сила, яка з'являється між дотичними поверхнями тіл і перешкоджає виникненню руху одного тіла по поверхні іншого.

Сила тертя спокою завжди дорівнює за модулем і протилежна за напрямком зовнішній силі, яка діє вздовж поверхні зіткнення тіл і намагається зрушити тіло з місця:

$$\vec{F}_{\text{тер спокою}} = -\vec{F}_{\text{зовн}}$$

Саме сила тертя спокою є тією *рушійною силою*, завдяки якій пересуваються люди, тварини, транспорт.

Після того, як зовнішня сила, що діє на тіло, зрівнюється із максимальною силою тертя спокою, тіло починає ковзання, – у цьому випадку говорять про *силу тертя ковзання*.

Сила тертя ковзання $\vec{F}_{\text{тер ковз}}$ – це сила, яка виникає під час відносного руху (ковзання) одного тіла по поверхні іншого.

Сила тертя ковзання завжди напрямлена вздовж поверхні дотику тіл у бік, протилежний напрямку відносної швидкості руху тіл.

Експериментально встановлено, що *сила тертя ковзання залежить від властивостей дотичних поверхонь тіл і прямо пропорційна силі нормальної реакції опори $\vec{N}$* . Цю залежність можна записати у вигляді:

$$F_{\text{тер ковз}} = \mu N,$$

де μ – *коефіцієнт тертя ковзання*, який залежить, зокрема, від матеріалів, з яких виготовлені дотичні тіла, і якості обробки їхніх поверхонь.

Коефіцієнти тертя ковзання визначають експериментально. Зазвичай, *таблиці значень цих коефіцієнтів містять орієнтовні середні значення для пар матеріалів*.

Слід зазначити: 1) *сила тертя спокою і сила тертя ковзання не залежать від площі дотичних поверхонь*, тому, наприклад, заточування ковзанів не збільшує силу тертя; 2) *сила тертя ковзання трохи менша за максимальну силу тертя спокою*, тому тіло зрушує з місця ривком, а масивні предмети важче зрушити з місця, ніж потім тягти.

Силу тертя ковзання можна зменшити, змастивши дотичні поверхні. Тверде змащення змінює якість поверхні, а рідке – віддаляє дотичні поверхні одну від одної, в результаті чого *сухе тертя замінюється рідким*, значно слабшим.

Тертя істотно зменшиться, якщо між дотичними поверхнями розташувати тверді котки. Дослід показує, що за однакових умов *сила тертя ковзання в десятки разів більша за силу тертя кочення*.

Приклад 1. Під дією горизонтальної сили 5 Н тіло масою 1 кг рухається по горизонтальній поверхні з прискоренням 2 м/с². Чому дорівнює коефіцієнт тертя?

$$F_{\text{рівн}} = F_{\text{зовн}} - F_{\text{тер}}, ma = 5 - \mu N = 5 - \mu mg, \mu mg = 5 - ma,$$

$$\mu = (5 - ma)/mg$$

$$\mu = (5 - 1 \cdot 2)/(1 \cdot 10) = 3/10 = 0,3.$$

Відповідь: 0,3.

Приклад 2. Якою може бути максимальна сила тертя спокою між бруском масою 2,4 кг і горизонтальним столом, якщо коефіцієнт тертя між ними становить 0,6? Вважайте, що $g = 10$ м/с².

$$F_{\text{тер спокою max}} = \mu mg = 0,6 \cdot 2,4 \cdot 10 = 14,4 \text{ (Н)}$$

Відповідь: 14,4 Н.

Приклад 3. Брусок масою 3 кг лежить на столі, коефіцієнт тертя 0,4. Якою є сила тертя між бруском і столом, якщо горизонтальний динамометр, яким учень діє на брусок, показує 10 Н?

$$F_{\text{тер ковз}} = 0,4 \cdot 3 \cdot 10 = 12 \text{ (Н)} > F_{\text{зовн}} = 10 \text{ Н}$$

Брусок не рухається

$$F_{\text{тер спокою}} = F_{\text{зовн}} = 10 \text{ Н}$$

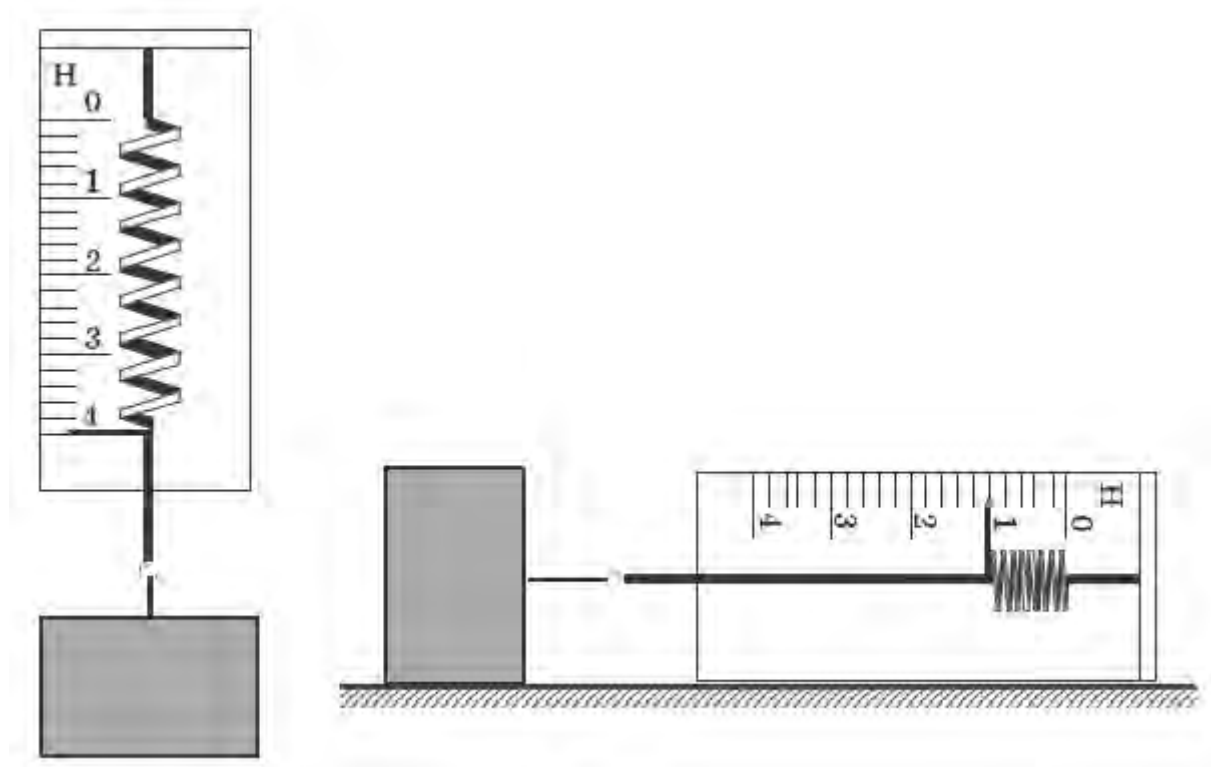
Відповідь: 10 Н.

Приклад 4. По льоду з певною швидкістю ковзає шайба у північному напрямку. З яким прискоренням (напрямок та числове значення) рухатиметься ця шайба, коли потрапить на ділянку, вкриту шаром піску? Коефіцієнт тертя між шайбою та піском 0,8. Вважайте, що $g=10 \text{ м/с}^2$.

$$F_{\text{рівн}} = F_{\text{тер}}, \quad ma = \mu mg, \quad a = \mu g = 0,8 * 10 = 8 \text{ м/с}^2$$

Відповідь: південний напрямок, 8 м/с^2 .

Приклад 5. Під час проведення лабораторної роботи учень спочатку підвісив брусок до динамометра, а потім за допомогою того самого динамометра почав рівномірно тягнути брусок по столу (див. рисунок). Яким виявився коефіцієнт тертя ковзання між бруском та столом за даними експерименту?

$$mg = 4 \text{ Н.} \quad \mu mg = 1 \text{ Н,} \quad \mu = \frac{1}{4} = 0,25.$$

Відповідь: 0,25.

Приклад 6. Визначте гальмівний шлях автомобіля під час екстреного гальмування, якщо коефіцієнт тертя між шинами автомобіля й дорожнім покриттям дорівнює 0,4. Швидкість руху автомобіля перед початком гальмування становила 72 км/год. Вважайте, що $g=10 \text{ м/с}^2$.

$$v_0=72 \text{ км/год} = 20 \text{ м/с}, v=0.$$

$$F_{\text{рівн}} = F_{\text{тер}}, ma = \mu mg, a = \mu g = 0,4 * 10 = 4 \text{ м/с}^2$$

$$s = \frac{v^2 - v_0^2}{2a} = \frac{-400}{-8} = 50 \text{ (м)}$$

Відповідь: 50 м.

Приклад 7. По горизонтальному столу за допомогою пружини, яка весь час паралельна до поверхні стола, рівномірно тягнуть брусок. Визначте коефіцієнт тертя між столом і бруском, якщо пружина під час досліду розтягується на 8 см. Маса бруска 6 кг, жорсткість пружини 300 Н/м. Вважайте, що $g=10 \text{ м/с}^2$.

$$x=0,08 \text{ м}, m=6 \text{ кг}, k=300 \text{ Н/м}.$$

$$F_{\text{пр}}=F_{\text{тер}}, kx = \mu mg, \mu = kx/mg = 300*0,08/(6*10) = 24/60 = 0,4.$$

Відповідь: 0,4.

Приклад 8 (№ 72). На тіло масою 100 г, яке нерухомо лежить на похилій площині, діє сила тертя 0,5 Н. Який кут складає площина з горизонтом?

$$mg \sin \alpha = F_{\text{тер}} = 0,5, \sin \alpha = 0,5/(0,1*10) = 0,5, \alpha = 30^\circ$$

Відповідь: 30° .

Приклад 9 (№ 70). Для того, щоб дошка масою 5 кг не рухалась вздовж вертикальної стіни, до неї треба прикласти горизонтальну силу, не меншу 200 Н. Чому дорівнює коефіцієнт тертя дошки по стіні? Вважайте, що $g=10 \text{ м/с}^2$.

Відповідь: 0,25.

Домашнє завдання. №№ 53, 71, 75, 84, 87, 91, 70 (приклад 9).